

Received / Makale Geliş Tarihi 12.03.2026
Published / Yayınlanma Tarihi 30.04.2026
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 10 (65)
pp / ss 695-702

Review Article / Derleme Makale
10.5281/zenodo.20006873
Mail: editor@pejoss.com

Ezgi Zeren

<https://orcid.org/0000-0002-1430-5281>

İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi / Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul / TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/00qsyw664>

Yılan ve Ayna: Türk ile Yunan Mitolojisinde Ortak Sembolik Evrenin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi

The Serpent and the Mirror: A Comparative Analysis of the Shared Symbolic Universe in Turkish and Greek Mythology

ÖZET

Bu çalışma, Türk ve Yunan mitolojilerinde yer alan yılan figürü ile ayna simgesini karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almakta ve söz konusu unsurları kültürel, tarihsel ve coğrafi bir perspektiften derinlemesine çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Topluları birbirinden ayıran temel etkenler arasında gelenek ve görenek sistemlerine dayanan yaşam pratikleri ile kültürel örüntüler öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda her iki mitolojik sistem için kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş; yılan ve ayna sembollerinin bu sistemler içindeki konumu, işlevi ve taşıdığı anlam, benzerlikler ve farklılıklar ekseninde incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma paradigmasına dayanmakta olup inceleme nesnelere, her iki mitolojideki sembolik temsil güçleri göz önünde bulundurularak amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Çalışmada tarihsel kaynaklara ve birincil verilere başvurulmuş; elde edilen bulgular somut kanıtlarla temellendirilmiştir. Varılan temel sonuç, toplumların içinde bulunduğu coğrafi, ekolojik ve kültürel koşulların sembollere yüklenen anlamları doğrudan biçimlendirdiğidir. Bu çerçevede bir kültürde yaşam, şifa ve kutsallıkla özdeşleştirilen bir sembol ya da figürün, farklı bir kültürel bağlamda ölüm, tehlike veya yıkımla ilişkilendirilebileceği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk mitolojisi, Yunan mitolojisi, yılan figürü, ayna simgesi, karşılaştırmalı mitoloji, sembol

ABSTRACT

This study examines the serpent figure and the mirror symbol found in Turkish and Greek mythologies through a comparative approach, aiming to provide an in-depth analysis of these elements from cultural, historical, and geographical perspectives. Among the fundamental factors that distinguish societies from one another, life practices and cultural patterns rooted in distinct systems of tradition and custom stand out prominently. In this regard, a conceptual framework has been established for both mythological systems, and the position, function, and meaning of the serpent and mirror symbols within these systems have been examined along the axes of similarities and differences. The study is grounded in a qualitative research paradigm, and the objects of inquiry were selected through purposive sampling, taking into account their symbolic representational weight within each mythology. Historical sources and primary data were consulted throughout the research process, and the findings obtained were substantiated with concrete evidence. The fundamental conclusion reached is that the geographical, ecological, and cultural conditions in which societies exist directly shape the meanings attributed to symbols. Within this framework, it has been demonstrated that a symbol or figure associated with life, healing, and sanctity in one culture may be linked to death, danger, or destruction in an entirely different cultural context.

Keywords: Turkish mythology, Greek mythology, serpent figure, mirror symbol, comparative mythology, symbolism/

1. GİRİŞ

Kültürlerin biçimlenmesi yalnızca dinî etkenlerle açıklanamaz; bir toplumun yerleşik olduğu coğrafi alan ve bu alana özgü çevresel koşullar da kültürel yapının şekillenmesinde belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Kültür kavramı, bir milletin ortak değer yargılarını, tutumlarını ve toplumsal davranış örüntülerinin tümünü kapsayan bütünlük bir olgu olarak tanımlanabilir. Medeniyet ise bu tanımın ötesine geçerek milletlerarası düzeyde kabul görmüş evrensel değerleri ve normları içermektedir. Dolayısıyla kültür, millî bir nitelik taşıyan ve belirli bir topluluğa özgü anlayışları yansıtan bir kavramken; medeniyet, sınır ve kimlik ayrımı gözetmeksizin tüm insanlığa hitap eden evrensel bir nitelik arz etmektedir. Bu çerçevede kültür, medeniyetin bir alt bileşeni olarak konumlandırılmaktadır (Kayapınar, 2009: 1). Mitolojiler açısından değerlendirildiğinde, bu anlatıların ortaya çıktıkları dönemlerde birer inanç sistemi işlevi gördüğü, ancak günümüzde söz konusu işlevlerini yitirerek efsane niteliği kazandığı görülmektedir. Türk ve Yunan mitolojilerinde aynı figür ve sembollerin birbirinden belirgin biçimde farklılaşan anlamlar üstlendiği dikkat çekmektedir. Bu durum, söz konusu çalışmada yılan figürü ile ayna simgesinin inceleme konusu olarak belirlenmesinde temel gerekçeyi oluşturmuştur; zira bu iki unsur, araştırmanın amaçları doğrultusunda en işlevsel sembolik içeriği barındırmaktadır. Çalışmanın hazırlanması sürecinde hem basılı hem de dijital kaynaklardan sistematik biçimde yararlanılmış; elde edilen veriler yorumlanarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

2.DOĞU-BATI KAVRAMI

Doğu ve Batı kavramları yalnızca coğrafi bir konumlanmayı ifade etmekle kalmayıp beraberinde siyasi, ekonomik, dinî ve kültürel boyutları da bünyesinde barındıran çok katmanlı bir söylem ve düşünce sistemine karşılık gelmektedir. Bu kavramlara yüklenen anlamların güneşin doğuş ve batış yönüyle ilişkilendirilmesi, sembolik bir anlam inşasına zemin hazırlamıştır (Sakal, 2016). Söz konusu kavramların içeriği, aynı zamanda olayların hangi perspektiften değerlendirildiğine bağlı olarak da farklılaşmaktadır. Bu noktada Batı merkezli bakış açısının kavramsal çerçeveyi büyük ölçüde belirlediği ve Doğu'ya ilişkin tanımlamaların çoğunlukla bu perspektif doğrultusunda biçimlendirildiği görülmektedir. Nitekim Doğu, kendi içinde Yakın Doğu, Orta Doğu ve Uzak Doğu şeklinde üç ayrı alt kategoriye ayrılmış; bu sınıflandırmayla hem coğrafi hem de kültürel alanlar özgün biçimlerde adlandırılmıştır (Canbolat, 2010). Tarihsel süreç incelendiğinde, Doğu'nun genel kanı itibarıyla cehalet ve yoksulluğun hâkim olduğu bir coğrafya olarak konumlandırıldığı; Batı'nın ise uygarlığın ve ileri kültürün temsilcisi olarak algılandığı görülmektedir. Bu algının bir yansıması olarak "Batılılaşma" kavramı, ilerleme ve gelişme gibi olgularla özdeşleştirilerek kullanılmıştır. Batı; bilginin üretildiği, özgürlüğün ve felsefi düşüncenin hâkim olduğu bir alan olarak idealize edilirken, Doğu; ilkel ve barbarlıkla özdeşleştirilen bir coğrafya olarak tasvir edilmiştir. Söz konusu kavramların işaret ettiği coğrafi sınırların tarihsel süreç içinde dönüşüm geçirdiği ve zamanla farklı anlam katmanları kazandığı görülmektedir (Ayşe ve Börekçi, 2010: 5).

2.1.Doğu-Batı Düşünme Yöntemi

Doğu ve Batı kavramları ilk etapta coğrafi bir ayrımı çağırırsa da bu ikilik, özünde birbirinden köklü biçimde ayrılan iki farklı zihniyet yapısını ve düşünme biçimini yansıtmaktadır. Toplumlar arasında zaman zaman yakınsayan tutumlar gözlemlense de Doğu ve Batı, birbirinden belirgin ölçüde farklılaşan yaşam biçimlerine ve zihinsel örüntülere sahip iki ayrı topluluk olarak değerlendirilmektedir. Bu farklılaşmanın en temel görünüşlerinden biri, Batı kültürünün dışa dönük ve pratik bir ahlak anlayışına yaslanırken, Doğu düşüncesinin içe dönük ve mistik bir felsefi geleneğe yönelmesidir (Mengüşoğlu, 1997: 239).

Doğu düşüncesinde doğa, parçalara ayrıştırılamaz bütünlük bir varlık olarak kavranmakta; tüm canlılar ve nesnelere bu bütünlüğün ayrılmaz bileşenleri olarak ele alınmaktadır. Bu perspektifte rasyonel çözümlere yerine sezgi ve duyumsama ön plana çıkmakta; anlam, bütünlüğün içinde ve onunla ilişki içinde kurulmaktadır. Buna karşın Batı düşüncesi, varlıkları birbirinden bağımsız birimler olarak kavramakta ve nesnelere müstakil bir biçimde çözümlene eğilimindedir. Doğayı açıklamada benzerlik ve ortaklık ilkelerine dayanan tümevarımsal bir mantık işletilmektedir. Özetle, Batı düşüncesinde bireysellik ve özerklik ön planda tutulurken, Doğu düşüncesinde aidiyet ve bütünlük uyum içinde var olma anlayışı belirleyici bir konum üstlenmektedir (Yılmaz, 2017: 244).

2.2.Doğu-Batı Arasındaki Estetik Farklar

Doğu ve Batı arasındaki zihinsel ayrışmanın temelinde, Batı'nın eleştirel ve analitik bir düşünme geleneğini benimsemesi, Doğu'nun ise bilgiyi yaşantı ve deneyim yoluyla edinen bir anlayışa yaslanması yatmaktadır. Bu temel farklılaşma, sanatsal alanda da kendini açıkça ortaya koymakta; Doğu ve Batı sanatları kurgu, düzenleme ve yapısal tercihler bakımından birbirinden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Söz

konusu ayrışmanın kaynağı, toplulukların zaman ve mekân içinde oluşturdukları özgün yapılanma biçimleridir. Her tarihsel dönemin sanatının kendine özgü temalar taşıması ve biçimsel açıdan kendine has bir dil geliştirmesi de bu yapılanma biçiminin doğrudan bir yansımasıdır. Batı sanatı, insanı merkeze alarak dünyayı nesnel ve gözlemlenebilir bir gerçeklik olarak kavramayı amaçlarken; Doğu sanatı, 20. yüzyıla değin geleneksel değerleri ve köklü dünya görüşlerini ifade etme işlevini sürdürmüştür (Erzen, 2011: 125-128). Batı, özellikle 18. yüzyılda yaşanan Rönesans hareketiyle birlikte sistematik düşünceye ve eleştirel sorgulamaya dayanan bir entelektüel atmosfer inşa etmiş; bu süreç, sanatın üretim ve algılanma biçimini de analitik bir çerçeveye doğru dönüştürmüştür (Bulut, 2003: 85). Doğu'da ise sanatsal faaliyet, inancın sorgulanmadığı ve aklın her zaman daha yüce bir güce tabi kıldığı bir epistemolojik zemin üzerinde şekillenmektedir. Bu anlayış içinde bilginin kesinliği ikincil bir mesele olarak konumlandırılmakta; asıl ilgi odağını içinde bulunan evren ve dünya oluşturmaktadır. İnsan ise bu evrenin dışında ya da üstünde değil, ona bağımlı ve onun içinde anlam kazanan bir varlık olarak tasavvur edilmektedir (Erzen, 2011: 128).

3. MİTOLOJİ KAVRAMI VE MİTOLOJİ TÜRLERİ

Mitoloji kavramı etimolojik açıdan Yunanca kökenli olup "mythos" ve "logos" sözcüklerinin birleşiminden türeyen "mythologia" kelimesinden gelmektedir. "Mythos" mit anlamını, "logos" ise konuşma ve anlatı anlamını karşılamaktadır (Özkantar, 2019: 233). Türk Dil Kurumu bu kavramı, mitlerin doğuş ve anlamlarının yorumlanarak incelendiği bilim dalı olarak tanımlarken; Ana Brittanica ansiklopedisi mitoloji kavramını, belirli bir uygarlık ya da dinî geleneğe ait inanç ve pratikleri ya da doğada yaşanan olayları açıklama amacıyla üretilmiş, büyük ölçüde anonim nitelik taşıyan ve kuşaktan kuşağa sözlü gelenek yoluyla aktarılan anlatılar bütünü olarak ele almaktadır. Daha kapsamlı bir tanımla ifade etmek gerekirse mitoloji; bir din ya da halkın kültürel belleğinde yer alan tanrı, kahraman, evren ve insanın yaratılışına dair sözlü ve yazılı anlatıları, bu anlatıların doğuş süreçlerini ve taşıdıkları anlamları yorumlayarak çözümlemeyi amaçlayan disiplinler arası bir çalışma alanıdır.

Mitoloji, kültürel dokuları, tarihsel gelenekleri, dinî ritüelleri ve insanoğlunun toplumsal korkularını dile getirmek için başvurulan en temel araçlardan biri olma özelliğini korumaktadır. Bu bağlamda mitolojik anlatılar, doğaüstü olaylarla insanlar arasında köprü işlevi görmüş; ancak yalnızca var olan gerçekliği yansıtmakla yetinmeyip içinde yaşanan evreni anlamlandırmak amacıyla sembolik bir dile başvurmuştur (Bayat, 2005). Bu nedenle mitolojik anlatılar sembolizm ile doğrudan ve kopmaz bir bağ içindedir. Gerek Avrupa gerekse Asya mitolojilerinde hemen hemen her kavramın belirli bir sembolle özdeşleştiği ve bu süreçte soyut nitelikteki kavramların somut gerçekliklerle kaynaşarak maddi bir görünüm kazandığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla mitolojik anlatılarda sıklıkla karşılaşılan pek çok öge, gündelik yaşamın içinde yer alan nesne ve canlılarla anlam birliği oluşturmuştur. Mitolojiler; zaman içinde birikerek olgunlaşan bilgi, düşünce ve inanç sistemlerini bünyesinde barındıran, çok sayıda sembol aracılığıyla birden fazla kavrama aynı anda atıf yapabilen, tarihin izlerini taşıyan ve belgesel bir değer içeren anlatı ve metinler olarak da tanımlanabilir (Ateş, 2012). Bu nitelikleriyle mitolojiler, geçmişe ilişkin önemli ipuçları sunmakta ve insanlık tarihinin kültürel hafızasını yansıtmaktadır.

Mitoloji söz konusu olduğunda ilk akla gelen kaynakların Yunan ve Roma mitolojileri olduğu görülse de mitolojiden yoksun bir kültürün var olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Mitolojiler, pek çok kültür ve medeniyetin birikiminden beslenerek çok katmanlı ve çok yönlü bir bütün oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze taşınan ve popüler kültürün yeniden üretim gücüyle canlılığını sürdüren mitolojik sistemlerin sayısı oldukça fazladır. Bu sistemler arasında Odin ve Thor gibi ikonik figürleriyle İskandinav mitolojisi, özellikle sinema endüstrisinin yoğun ilgisiyle güncelliğini korumakta; bu mitolojideki soğuk, karanlık ve gizemli karakterler modern anlatılara da ilham vermeye devam etmektedir (Özkantar, 2019: 233-234). Roma mitolojisi ise Akdeniz havzasında yaygın biçimde tanınan ve Latince kökenli pek çok sözcükte izlerine rastlanan köklü bir anlatı geleneğini temsil etmektedir. Roma ve Yunan mitolojileri arasındaki yapısal benzerlik dikkat çekici bir düzeydedir; her iki gelenekte de aynı hikâyeler ve tanrısal figürler, farklı adlar altında günümüze ulaşmıştır. Bu özgün durum, çalışmanın örneklem çerçevesini oluşturan temel gerekçelerden birini meydana getirmektedir.

3.1. Türk ve Yunan Mitolojisinin Doğuşu

Mitolojiden nasibini almamış bir toplum ya da mit geleneğinden yoksun bir kültür bulmak mümkün değildir. Halklar gerek sözlü anlatı gerekse sanatsal üretim biçimleri aracılığıyla mitolojik izler taşımaya devam etmektedir. Büyü ve gizem barındıran halk hikâyeleri, tören folkloru ve bilmeceler dahil olmak üzere halk kültürünün pek çok türünün beslendiği ortak kaynak mitoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun ötesinde mitoloji, semavi dinlerin ve kutsal metinlerin de temel referans noktalarından birini

oluşturmaktadır. Mitlerde, insan uygarlığının ilk bilgi birikimlerinin ve dinî inanç sistemlerinin ilk tezahürlerinin yansımalarını bulmak mümkündür. Bu açıdan mitoloji, kadim toplumların genç kuşakları hayata ve evrene hazırlamak amacıyla başvurduğu işlevsel bir aktarım mekanizması olarak da değerlendirilebilir. Mitoloji, olayların kendisini değil; bu olayların neden ve nasıl meydana geldiğini anlamlandırmayı amaçlamaktadır. Türk mitolojisi alanındaki öncü araştırmacı olarak ise Çin kaynaklarından derlediği Türk mitolojisine ilişkin verileri Rusçaya kazandıran din adamı Nikita Yakovleviç Biçurin öne çıkmaktadır (Bayat, 2005: 23).

Mitlerin ve mitolojik anlatıların günümüze kesintisiz biçimde ulaşmasını sağlayan çok sayıda etken bulunmaktadır. Bu etkenler arasında en belirleyici olan inanç sistemleri olmuştur. Yunan mitolojisinin günümüze aktarılmasında ise Homeros'un Troya Savaşı'nı konu alan İlyada ve Odyssea adlı destansı eserleri birincil işlevi üstlenmiştir. Yunan mitolojisinin temel unsurları ve kavramsal çerçevesi bu yapıtlar aracılığıyla sonraki kuşaklara taşınmış; söz konusu eserler mitolojik öğeleri ve döneme ait kültürel bilgileri bünyesinde barındırmasının yanı sıra Batı edebiyatının da köklü kaynaklarından biri olma niteliği kazanmıştır. Öte yandan lirik şiir geleneğini yaşatan ozanlar da mitolojik anlatıların sürekliliğine önemli katkılar sağlamıştır. Helenistik dönemde Yunanistan'da sahnelenen tiyatro oyunlarında tanrı ve tanrıça figürlerine yer verilmesi de Yunan mitolojisinin bu dönemdeki canlı etkisinin bir göstergesidir. Empedokles ve Sokrates gibi köklü düşünce geleneklerini temsil eden filozofların da mitolojik anlatılardan beslendiği bilinmekte; bu durum mitolojinin yalnızca dinî değil, felsefi açıdan da belirleyici bir işlev üstlendiğine işaret etmektedir. Tüm bu kanallar sayesinde mitolojiler farklı disiplinlerce pekiştirilerek çağımıza ulaşmayı başarmıştır (Estin ve Laporte, 2002: 81).

4.MİTOLOJİK BİR FİGÜR OLAN YILAN

Bilim, sanat ve kültür alanlarında sembolik işlev üstlenen canlı figürlerin başında yılan gelmektedir. Kendine özgü biyolojik nitelikleri ve davranış örüntüleriyle dikkat çeken yılanlar, gizemli ve ürküntü uyandırıcı bir imge olarak insanlığın kolektif belleğinde derin izler bırakmıştır. Zehirleriyle canlılar üzerinde ölümcül bir etki yaratabilen yılanlar; buldukları ortama ustaca uyum sağlama ve deri değiştirme yoluyla kendini yenileme gibi olağandışı yetenekleriyle de ayrı bir ilgi odağı oluşturmaktadır (Menez, 2003: 38). Bu çarpıcı özellikleri sayesinde yılanlar, insanlığın ilk dönemlerinden bu yana pek çok toplumda kutsal ve yaratıcı bir varlık olarak konumlandırılmıştır. Bazı kültürel bağlamlarda kötülük ve tehlikenin simgesi olarak algılsa da başka toplumlarda hem yıkımı hem de şifayı bünyesinde barındıran ikili bir anlam taşıdığı görülmektedir. Bu çelişkili niteliği, yılanın pek çok kültürde tanrısal bir varlık olarak tasavvur edilmesine zemin hazırlamıştır. Sümerlerden Hititlerde, Anadolu'dan Akdeniz havzasına uzanan geniş bir coğrafyada yılan figürü, farklı anlatıların merkezinde yer almıştır. Mısır, Yunan ve Roma başta olmak üzere pek çok kadim kültürün mitolojik sisteminde yılan, baş karakterler arasında yer almaktadır. Hem yeraltını hem de yer üstünü temsil ettiğine inanılan yılanın, yerin altında da yaşıyor olması nedeniyle ölmüş atalarla mistik bir bağ kurduğu düşünülmüştür. Bu inanç zaman içinde yılanla yönelik tapınma pratiklerine dönüşmüş; söz konusu tapınmanın kökenlerinin İlk Çağ dönemine dayandığı bilinmekte olup günümüzde bazı ilkel kabilelerin bu geleneği sürdürdüğü görülmektedir (Hançerlioğlu, 1975: 561).

Yılanın deri değiştirme özelliği, onu yenilenme ve dönüşümün evrensel simgesi hâline getirmiştir. Bu biyolojik süreç, ölümsüzlük ve yeniden doğuş kavramlarıyla ilişkilendirilmiş; yılan söz konusu anlamları bünyesinde barındıran güçlü bir mitolojik simge olarak işlev kazanmıştır. Yılanla sembolik düzlemde özdeşleştirilen bir diğer unsur ise Ay'dır. Bu ilişkilendirmenin temelinde Ay'ın tıpkı yılan gibi büyüüp küçülerek yeniden belirme döngüsü yatmaktadır (Campbell, 1995: 13-14). Yılan figürüne farklı toplumlar tarafından yüklenen anlam katmanlarını daha iyi kavrayabilmek için tarihsel veriler ışığında somut kültürel örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

4.1.Türk Mitolojisinde Yılan

Yılan figürü, farklı toplulukların kültürel belleklerinde hem olumlu hem de olumsuz çağrışımlar uyandıran çok anlamlı bir sembol olarak karşımıza çıkmakta; yaşam, ölüm, sihir ve bilgelik gibi köklü kavramlarla anlam birliği oluşturmaktadır. Anadolu kültürel geleneğinde yılan, bilgeliğin ve hikmetin simgesi olarak konumlandırılmış; bu anlam yükü en çarpıcı biçimde Şahmeran figüründe somutlaşmıştır. İnsan yüzüne ve yılan gövdesine sahip olan, başında süslü bir taç ve ejderha kuyruğuyla tasvir edilen Şahmeran, bereketin ve bilginin tanrısal temsilcisi olarak kabul görmektedir. Bu inanç sisteminin bir yansıması olarak yılanın bulunduğu evlere bereket ve bolluk geleceğine inanılmış; bu nedenle yılan öldürülmez bir varlık olarak korunmuştur (Abiha, 2012: 3).

Mezopotamya uygarlığında da yılan, tanrısal güçlerle ilişkilendirilen kutsal bir figür olarak öne çıkmaktadır. Antik Mezopotamya panteonunda Nirah, yılanı temsil eden tanrısal bir varlık olarak yer almakta; Der şehrinin yerel tanrısı olmasının yanı sıra İştar'ın elçisi sıfatıyla da tapınım görmüştür. Yılan-ejderha motifi ise önce Ninurta'nın, ardından Marduk'un kutsal hayvanı olarak betimlenmiştir. Boynuzları, pul kaplı yılan gövdesi, ön tarafta aslan ayakları ve arka tarafta kuş pençeleriyle tasvir edilen bu özgün figür, Akad döneminden Helenistik çağa uzanan geniş bir tarihsel süreç boyunca koruyucu bir güç ve çeşitli tanrıların simgesi olarak işlevini sürdürmüştür. Bu bağlamda yılan-ejderha figürü, kahramanlık ve koruyuculuk nitelikleriyle olumlu bir anlam yükü taşımaktadır (Black ve Green, 2003: 237).

İlk Sümer hükümdarı olarak bilinen Etana, insanlık tarihinin kayıtlara geçmiş ilk imparatorluğunun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Tanrısal otoriteye derin bir saygı besleyen ve dinî törenleri titizlikle yerine getiren bir yönetici olarak tanımlanan Etana'nın en büyük sıkıntısı, soyunu devam ettirecek bir evladının bulunmamasıdır. Bu derdine çözüm olarak yalnızca ölümlülerin erişemeyeceği yüksekliklerde var olduğuna inanılan "doğum otu"nu elde etmeyi amaçlamış ve gökyüzüne ulaşabilmek için kartaldan yardım istemiştir. Söz konusu efsanede kartalın yılanla kadim bir dostluk içinde olduğu aktarılmakta; ancak yılanın bu dostluğa ihanet ederek kartalın yavrularını yediği ve ardından onu derin bir çukura attığı anlatılmaktadır. Bu anlatı çerçevesinde yılan, sadakat bağını koruyamayan ve güveni kötüye kullanan bir varlık olarak olumsuz bir anlam boyutu kazanmaktadır (Kramer, 2002: 65).

Mısır mitolojisinde ise yılan, deri değiştirme özelliğiyle ölümsüz yenilenmenin ve sonsuz dönüşümün simgesi olarak işlev görmektedir. Bu kültürde kobra yılanı, güçlü zehriyle ün kazanmış hem kutsal hem de korku uyandırıcı ikili bir kimlikle var olmuştur. Bataklık, tarım arazisi ve çöl gibi birbirinden farklı ekolojik ortamlarda hayatta kalabilen yılanın bu üstün uyum yeteneği, Mısır kültüründe bereket, üretim gücü ve bol hasat gibi olumlu anlamlarla ilişkilendirilmesine zemin hazırlamışır (Pinch, 2002: 198-200).

4.2.Yunan Mitolojisinde Yılan

Antik Yunan kültüründe yılan figürü, sağlık ve iyileşme kavramlarıyla sıkı sıkıya bağdaştırılmış; bu ilişkilendirme özellikle Asklepios figürü aracılığıyla tıp geleneğiyle de anlam kazanmıştır (Campbell, 1995: 190). Apollo ile Koronis'in oğlu ve Hygeia'nın babası olan Asklepios'un temel sembolü, bir asaya dolanmış yılan imgesidir. Yılanın belirli dönemlerde deri değiştirerek alttan taze ve yenilenmiş bir deri çıkarması, bu canlıyı Yunan düşüncesinde yenilenme ve dönüşümün simgesi konumuna taşımıştır. Bu anlayışın somut bir yansıması olarak yılan, Yunan mitolojisinde "kadüs" adıyla bilinen bir değneğe dolanmış ikiz yılan biçiminde tasvir edilmiştir. Efsaneye göre bilge ve erdemli Kheiron'dan şifa sanatını öğrenen Asklepios, bu alanda öyle bir yetkinliğe ulaşmıştır ki ölmüş olanları bile hayata döndürebilir bir güce kavuşmuştur. Bu durumun ilahi düzeni tehdit ettiğini düşünen Zeus, bir yıldırım darbesiyle Asklepios'u yok etmiş; efsaneye göre onun düştüğü yerden sarımsak bitkisi filizlenmiştir (Daly, 2004: 17).

Attika'nın ilk hükümdarı olarak aktarılan Kekrops, yarı insan yarı yılan bedeniyle tasvir edilen mitolojik bir figürdür. Atina'nın kuruluşunda etkin bir rol üstlenen Kekrops, Athena ile Poseidon arasındaki çekişmede hakemlik görevini de yerine getirmiştir. Efsaneye göre Athena, Kekrops'un kızlarına gizemli bir hediye kutusu göndermiş; ancak meraklarına yenik düşen kızlar kutuyu açmış ve bu eylem sonucunda akıllarını yitirerek Akropolis'in kayalıklarından kendilerini aşağı atmışlardır. Attika'da Çiy Tanrıçalığı işlevini sürdüren bu kızların trajik sonu, merakın yol açtığı felaketi simgelemektedir. Bu anlatıda yılan figürü, arabuluculuk ve köprü kurma işleviyle ön plana çıkan sembolik bir unsur olarak konumlandırılmaktadır (Necatigil, 2006: 89).

Bir diğer mitolojik anlatıda ise yılan, bereket ve bollukla doğrudan ilişkilendirilen kutsal bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Antik Yunan'ın Pire şehrinde halk, yılan biçiminde tasvir edilen Zeus Meilichous adlı tanrıya tapınmaktaydı. Zeus tarafından yutulduğu rivayet edilen kadim Atina tanrıları arasında yer alan bu ilahi varlık, doğum ve ölüm tanrısı kimliğıyla tanınmakta; Epir halkının inancında ise bereket ve kan dökümüyle de ilişkilendirilmekteydi. Topluluk, domuz gibi kurban hayvanları sunarak bu tanrıyı onurlandırıyor; ormanlık alanlara adaklar adamak amacıyla dinî yapılar inşa ediyordu. Söz konusu kutsal mekânlardaki yılanlara yalnızca rahibelerin yaklaşmasına izin verilmekte; rahibeler yılanlara düzenli olarak yiyecek sunmaktaydı. Yılanların rahibelere zarar vermeksizin sunulan yiyecekleri tüketmesi, o yılın bereket ve sağlık içinde geçeceğinin işareti olarak yorumlanmaktaydı. Bu anlatı, yılanın sağlık, bereket ve dinî tapınım bağlamında ne denli çok katmanlı bir işlev üstlendiğini gözler önüne sermekte; yılanın hem bolluk hem de kıtlığın kaynağı olarak algılandığını ortaya koymaktadır (Campbell, 1995: 22-23).

Yunan mitolojisinde genç kızların yılan tarafından kaçırılıp bir kahraman tarafından kurtarılması motifi, pek çok anlatıda yinelenen bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temaya ilişkin en çarpıcı örneklerden birinde Perseus, kanatlı sandallarıyla Etiyopya üzerinde uçarken deniz kıyısındaki kayalıklara zincirlenmiş genç bir kadın görmüştür. Kızı esir alarak o kayalıklara bağlayan, denizden çıkan kocaman bir yılanıdır. Kızı kurtarmaya karar veren Perseus, zincirlerini çözmeye giriştiği sırada denizden yükselen devasa yılanla amansız bir mücadeleye tutuşmuş ve sonunda onu alt ederek hayatına son vermiştir. Etiyopya hükümdarının kızı Andromeda olduğu ortaya çıkan genç kadın bu sayede özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu efsane; bir yanda kahramanlık ve cesareti, öte yanda ise yılanın kötücül ve yıkıcı boyutunun yenilgiyle noktalanmış serüvenini bir arada sunmaktadır (Campbell, 1995: 189-190).

5.MİTOLOJİK BİR SİMGE OLAN AYNA

Ayna imgesi, yalnızca tek bir kültüre özgü olmayıp Sümer, Yunan, Mısır ve Roma gibi birbirinden farklı ve köklü medeniyetlerin mitolojik anlatılarında belirgin biçimde yer bulan evrensel bir simge niteliği taşımaktadır. Sümer geleneğinin en önemli yazılı kaynağı olan Gılgamış Destanı'nda ayna, kurtarıcı ve yol gösterici bir nesne olarak öne çıkmaktadır. Destanın ilgili bölümünde Gılgamış, ölümsüzlük sırrını çözmeye amacıyla çıktığı zorlu yolculuk sırasında gemici Urşanabi ile karşılaşmaktadır. Urşanabi, Gılgamış'a yanlış bir güzergâhta ilerlediğini bildirerek ormana geri dönmesini ve yüz yirmi küreği keserek bunlardan meme biçiminde bir ayna yapmasını, ardından bu nesneyi kendisine getirmesini talep etmektedir. Gılgamış bu isteği yerine getirdiğinde, söz konusu ayna sayesinde ikisi birlikte fırtınalı ve coşkun suları aşmayı başarmaktadır. Küreklerden elde edilen bu nesnenin dayanıklı yapısı, geminin sular üzerinde ilerlemesine olanak tanmaktadır. Bu bağlamda Sümer mitolojisinde ayna, fiziksel bir araç olmanın ötesinde doğru yolu bulmanın ve hedefe ulaşmanın simgesel karşılığı olarak anlam kazanmaktadır (Gılgamış Destanı, 1941: 36).

5.1.Türk Mitolojisinde Ayna

Eski Türk inanç sisteminde ayna sembolü, içinde yaşanan dünya ile ölümün ardından geçildiğine inanılan öteki alem arasındaki sınırı simgeleyen köklü bir metafor olarak işlev görmektedir. Şamanların bu nesneye baktıklarında ruhlarını görebildiklerine ve gelecekte haberler aldıklarına inanılmış; ayna bu doğrultuda ruhlar alemine açılan mistik bir kapı olarak da anlam kazanmıştır. Bunun yanı sıra ayna, dünyaya ilişkin bilgileri bünyesinde taşıyan ve ışık saçarak iblis ile kötü ruhları uzaklaştıran koruyucu bir nesne olarak da kabul görmüştür. Bu inanç sisteminin pratik bir yansıması olarak Şamanların davullarına pirinçten yapılmış bir ayna bağlamaları gerekmektedir. Zira kötü ruhların ayna yüzeyi üzerinde toplandığına, bu ruhların aynadan kovulmasıyla birlikte kötülüğün de bertaraf edildiğine inanılmaktadır (Baldick, 2010: 157-158). Bazı Şamanlar ise doğaüstü güçlere sahip aynalar bulunduğuna inanmış; bu olağandışı aynanın, karşılıklı iki yüksek dağın arasında yer alan bir sandığın içinde saklı olduğunu düşünmüşlerdir. Öte yandan aynanın gece vakti bakılması durumunda uğursuzluk getireceğine dair bir inanç da mevcuttur. Bu nedenle hayatını kaybeden kişilerin üzerine aynanın ters çevrilerek konulması geleneği oluşmuş olup söz konusu gelenek günümüzde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde varlığını sürdürmektedir (Karakurt, 2011: 1001).

Ayna motifi etrafında şekillenen söylencelerin en ilgi çekici olanlarından biri İskender'in aynasına ilişkin rivayetlerdir. Bu rivayetlerin bir bölümünde aynanın tüm dünyayı görünür kıldığı aktarılmaktadır. Söz konusu aynanın Hint hükümdarı Kayd tarafından İskender'e hediye edildiği belirtilmektedir. Bir diğer rivayette ise İskenderiye şehrinin kurulmasıyla birlikte şehrin yöneticileri konumundaki Belinas, Hermis ve Valines adlı figürlerin bu aynayı bizzat yaptırarak ve uzaktan yaklaşan gemileri gözetlemek amacıyla yüksek bir noktaya yerleştirdikleri anlatılmaktadır. Bu aynanın iki yüzlü olduğu ve her iki yönü de yansıtılabildiği rivayet edilmektedir. Aynı zamanda yalan söyleyen kişilerin arka yüze baktıklarında aynanın onları yansıtmadığına inanılmış; bu özellik sayesinde İskender'in doğruyu yanlıştan ayırt edebildiği kabul görmüştür. Türk mitolojisindeki aktarımlara göre ise Yunan mitolojisinden tanınan yılan başlı kadın figürü, İskender tarafından bir ayna kullanılarak alt edilmiştir. Bakışı her canlıyı taşa dönüştürme gücüne sahip olan bu yaratığa karşısına bir ayna tutulmuş; böylece yaratığın kendi yansımasıyla yüz yüze gelmesi sağlanmış ve bu yolla yok edilmiştir (Schimmel, 2004: 58). Bu ve benzeri söylenceler aracılığıyla ayna, gizemli ve kurtarıcı nitelikleriyle mitolojik bellekte ayrıcalıklı bir yer edinmiştir. Hem büyüleyici hem de ürpertici boyutlarıyla ayna, birbiriyle çelişen iki farklı anlam katmanını aynı anda barındıran eşsiz bir sembol olarak öne çıkmaktadır.

5.2.Yunan Mitolojisinde Ayna

Yunan mitolojisinde ayna simgesiyle doğrudan ilişkilendirilen anlatılar arasında günümüzde Ege Bölgesi'nin Bodrum ilçesinde hâlâ yaşatılan bir mitos özellikle dikkat çekmektedir. Bu anlatıya göre Afrodit ile Hermes'in birlikteliğinden bir erkek çocuk dünyaya gelmiş; ebeveynler her ikisinin adını da taşısın diye çocuğa Hermafrodit adını vermişlerdir. Zamanla yakışıklı bir delikanlıya dönüşen Hermafrodit, bugün Bardakçı olarak bilinen bölgeye gelmiş ve burada Salmakis adında güzel bir su perisiyle karşılaşmıştır. Salmakis, günlerini suyun içinde yüzerek geçiren, uzun saçlarını özenle tarayan ve kendine olan hayranlığını yansıtan bir figür olarak tasvir edilmektedir. Narkissos'un suyun yüzeyine olan ilgisini çağrıştıran bir biçimde Salmakis de suyun berrak yüzeyine bakarak kendi yansımaya hayranlık duymaktadır. Bu anlatıda su, Salmakis'in güzelliğini olduğu gibi yansıtan işlevsel bir ayna niteliği taşımaktadır. Hermafrodit ile Salmakis birbirlerini gördüklerinde derin bir aşka tutulmuş ve tanrıya kavuşabilmek için dua etmişlerdir. Birbirlerine sınıksız sarıldıklarında ise iki ayrı beden tek bir varlıkta birleşmiş; ortaya ne yalnızca erkek ne de yalnızca dişi olan, aksine her ikisini de bünyesinde barındıran bütünlüklü bir form çıkmıştır. Batı dillerinde ve tıp literatüründe yaygın biçimde kullanılan "hermafrodit" teriminin kökeni de bu mitolojik anlatıya dayanmaktadır. Bu mit bağlamında ayna; estetiği ve güzelliği yansıtan işlevsel bir araç olmanın yanı sıra iki ayrı varlığın tek bir bedende dönüşümünü simgeleyen güçlü bir metafor olarak da yorumlanabilmektedir (Erhat, 1996: 264-265).

Ayna simgesinin Yunan mitolojisindeki bir diğer önemli görünümü ise Dionysos anlatısıyla bağlantılıdır. Hasat Tanrıçası Demeter, kızı Persephone'yi babası Zeus'tan uzak tutmak amacıyla onu bir mağaraya gizlemiştir. Ancak Zeus yılan kılığına bürünerek Persephone'ye ulaşmış ve ondan Dionysos adında bir oğul dünyaya gelmesini sağlamıştır. Mağarada büyüyen Dionysos'un yanında çeşitli oyuncaklar bulunmaktadır: top, topaç, zar, altın elma, bir parça yün ve bir ayna. Bu nesnelere arasında ayna, anlatının en kritik unsuru hâline gelmektedir; zira Dionysos'un ölümünden hemen önce gördüğü son şey bu aynadır. Aynaya baktığı sırada, Zeus'un kıskanç eşi Hera tarafından gönderilen Titanları fark etmiş; ancak bu farkındalık onu kurtarmayarak Titanlar tarafından yakalanmış ve yedi parçaya bölünerek bir kazanda kaynatılmıştır. Çocuğunun kokusunu alan Zeus mağaraya ulaşmış ve Titanları yok etmiştir. Bu anlatıda ayna, Dionysos'un tanrısal yüceliğini ve kadere mahkûm oluşunu simgeleyen derin anlamlı bir nesne olarak işlev görmektedir. Sabah yıldızı, bilgelik tahtı, aslan ve ayna, Yunan mitolojisindeki tanrısal figürlerle ilişkilendirilen en önemli semboller arasında yer almaktadır (Hard, 2004: 35; Campbell, 1995: 107).

Dionysos'un parçalanma olayının ardından bu tanrıya yönelik bir tapınma kültürünün geliştiği görülmektedir. Bedensel ve ruhsal kötülüklerden arınmayı esas alan bu tapınma anlayışının Orfe tarafından sistematik bir felsefeye dönüştürüldüğü bilinmekte; bu nedenle söz konusu düşünce okulu Orfecilik adıyla anılmaktadır. Bu felsefi gelenekte gökyüzü cisimlerinin, Dionysos'un mağaradaki oyuncaklarıyla simgesel bir uyum içinde olduğu kabul edilmektedir. Anlatıda yer alan diğer nesnelere de kendine özgü sembolik anlamlar taşıdığı görülmekte; bu bağlamda ayna, üst dünyanın gerçekliğinin aşağı âleme yansımalarını temsil eden bir simge olarak konumlandırılmaktadır (Crow, 2002: 138).

6. SONUÇ

Bu çalışma, coğrafi konumun ve doğu-batı eksenindeki kültürel farklılaşmanın, sembol ve figürlere yüklenen anlamları doğrudan biçimlendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı sembol ya da figürün birbirine zıt anlamlar kazanabiliyor olması, bu durumun en somut göstergesi olarak öne çıkmaktadır.

Yılan figürü ele alındığında, günümüzde çoğunlukla zehri ve tehlikesiyle ön plana çıkan bu canlının aynı zamanda şifa ve fayda boyutuyla da var olduğu görülmektedir. Görünüşünden ötürü ön yargıyla yaklaşılmaya müsait olan yılan, mitolojik anlatıların beslendiği ve derin anlam katmanları barındıran köklü bir simgedir. Kurnaz, sinsi ve hain gibi olumsuz niteliklerle işlendiği anlatılarda kötülüğün temsilcisi olarak konumlandırılan yılan; başka kültürel bağlamlarda akıllı, koruyucu ve kutsal bir varlık olarak yüceltilmiştir. Bir kültürde kahramanlıkla özdeşleştirilen bu figürün bir diğerinde kötülüğün simgesi hâline gelmesi, kültürel yorumun ne denli belirleyici bir rol oynadığını gözler önüne sermektedir.

Ayna sembolü de insanların anlam dünyasına derinlikli katkılar sunan çok katmanlı bir figür olarak öne çıkmaktadır. Hem estetik hem de gizemli boyutlarıyla ikili bir değer taşıyan ayna; bir yanda güzelliği ve biçimi yansıtırken öte yanda korkutucu ve bilinmez açılan mistik bir nesne olma özelliğini korumaktadır. İnsanın iç dünyasını ve ruhsal halini yüzüne yansıtması bakımından ayna, bir öz yüzleşme ve eleştiri aracı olarak da işlevsellik kazanmaktadır. İyisiyle kötüsüyle gerçeği olduğu gibi gösteren bu nesne, günümüzde de farklı biçimlerde yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmayı sürdürmektedir.

Tüm bu bulgular ışığında ulaşılan temel sonuç şudur: Her toplumun içinde şekillendiği coğrafi, tarihsel ve kültürel bağlam, olgu ve durumları yorumlama biçimini doğrudan belirlemektedir. Bir kültürde sağlık, bereket ve kutsallıkla ilişkilendirilen bir sembol ya da figür, farklı bir kültürel zeminde ölüm, tehlike veya kötülüğün simgesi olarak anlam kazanabilmektedir. Aynı varlığa bakıldığında ortaya çıkan bu yorum farklılığının temelinde ise toplumların sahip olduğu inanç sistemleri, yetiştiriliş biçimleri ve kültürel bellekleri yatmaktadır. Buradan hareketle, farklı kültürlerin aynı olgu ve durumlar karşısında birbirinden belirgin biçimde ayrıışan tutumlar sergilediği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abiha, B. (2012). *Mitoloji'den Tarsus'a bir sembol: Yılan ve Şahmaran* [Konferans sunumu]. Tarsus Kent Sempozyumu, Tarsus.
- Ateş, M. (2012). *Mitolojiler ve semboller*. Milenyum Yayınları.
- Ayşe, Ü., & Börekçi, O. (2010). Bir oryantalizm ürünü olarak İstanbul'un Frenk ve Levanten mahallelerinin seyahatnamesinde “Doğu” ve “Batı” imgeleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 5–6.
- Baldick, J. (2010). *Hayvan ve şaman: Orta Asya'nın antik dinleri* (N. Şahin, Çev.). Hil Yayınları.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye giriş*. Karam Yayınları.
- Black, J., & Green, A. (2003). *Mezopotamya mitolojisi sözlüğü: Tanrılar, ifritler, semboller* (N. Hasgül, Çev.). Aram Yayıncılık.
- Bulut, Ü. (2003). *Avrupa resminde üslup ve anlam ilişkisi*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Campbell, J. (1995). *İlkel mitoloji: Tanrı'nın maskeleri* (K. Emiroğlu, Çev.). İmge Kitabevi.
- Canbolat, S. İ. (2010). *Düşünce ikliminde Doğu-Batı ve insan*. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Crow, W. B. (2002). *Büyünün, cadılığın ve okültizmin tarihi* (F. Yavuz, Çev.). Dharma Yayınları.
- Daly, K. N. (2004). *Greek and Roman mythology* (M. Rengel, Rev.). Facts on File.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Erzen, J. N. (2011). *Çoğul estetik*. Metis Yayınları.
- Estin, C., & Laporte, H. (2002). *Yunan ve Roma mitolojisi* (M. Eran, Çev.). TÜBİTAK Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Hard, R. (2004). *Handbook of Greek mythology*. Routledge.
- Karakurt, D. (2011). *Türk söylence sözlüğü* [E-kitap]. <https://books.google.com.tr/books?id=JSDYBAAAQBAJ>
- Kayapınar, C. (2009). *Türk mitolojisi üzerine yapılan kitap çalışmalarının halkbilimi açısından değerlendirilmesi (1928–2008)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kramer, S. N. (2002). *Sümerler* (Ö. Buze, Çev.). Kocabalcı Yayınevi.
- Menez, A. (2003). *The subtle beast: Snakes from myth to medicine*. Taylor & Francis.
- Mengüşoğlu, T. (1997). Özdeşlik mantığı ve paradoks mantığının antropolojik sonuçları. I. Kuçuradi (Ed.), *Yüzyılımızda insan felsefesi içinde* (s. 239–240). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Necatigil, B. (2006). *Mitologya sözlüğü*. Sel Yayıncılık.
- Özkantar, M. Ö. (2019). *Türk reklamlarında mitolojik esintiler: Vestel ve Casper reklamlarının Yunan mitolojisi bağlamında göstergebilimsel analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Pinch, G. (2002). *Handbook of Egyptian mythology*. ABC-CLIO.
- Ramazanoğlu, M. (Çev.). (1941). *Gılgamış destanı*. MEB Yayınları.
- Sakal, F. (2016). Doğu-batı ne demektir ne yana düşerler? *Studies of the Ottoman Domain*, 6(10), 4–16.
- Schimmel, A. (2004). *Tanrı'nın yeryüzündeki işaretleri* (E. Demirli, Çev.). Kocabalcı Yayınevi.
- Yılmaz, B. (2017). Doğu-batı: İki farklı düşünme yöntemi ve XX. yüzyıl Batı sanatında Doğu etkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (47), 244–245.